

Радов Г.О., Кривуша В.І., Беца О.В. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців. К., 1997.
11. Іванов В.М. Соціально-психологічні аспекти переходу від системи виконання покарань до пенітенціарної системи //Пробл. пенітенціарної теорії і практики. 1997. № 1. (2).
12. Любченко В.М. Шляхи вирішення проблеми соціальної адаптації звільнених з місць позбавлення волі //Пробл. пенітенціарної теорії і практики. 1997.№ 1 (2). 13. Трубников В. Порядок і види соціального сприяння звільненим від покарання в Україні (20–30-ті роки) // Вісн. Акад. прав. наук України. 1997. № 3 (10).

Надійшла до редакції 03.09.07

Л. О. Семикіна

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ВИМАГАННЯ

Вирішенню проблем кримінально-правової характеристики вимагання присвячена чимала кількість наукових досліджень. Значний внесок зроблено такими дослідниками, як Г. М. Борзенков, А. І. Волобуєв, Л. Д. Гаухман, Є. Б. Галкін, О. І. Гуров, О. В. Дмитрієв, В. П. Ємельянов, В. А. Клименко, В. М. Куц, Ю. І. Ляпунов, М. І. Мельник, В. С. Мінська, В. М. Сафонов, Ф. Я. Сафін та ін.

Однак слід зауважити, що їхні роботи зазвичай були присвячені питанням кримінальної відповідальності за вимагання, проте замало уваги приділялося проблемам дослідження загального поняття вимагання спеціальних складів вимагання.

Кримінальний кодекс України 2001 р. (далі – КК) встановлює кримінальну відповідальність за вимагання у ст. ст. 189; 262; 308; 312; 313; 354; 357; ч. 2 ст. 368; 410. Загальне поняття вимагання подано законодавцем в диспозиції ст. 189 КК, інші склади злочинів, що встановлюють відповідальність за окремі вимагання, є спеціальними видами вимагання.

Слід також додати, що КК передбачає злочини, які пов'язані з незаконним заволодінням і можуть вчинятися будь-яким способом, у тому числі вимаганням. Наприклад, ст. 289 КК «Незаконне заволодіння транспортним засобом», ч. 3 ст. 357 КК «Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом». Проте, в цих злочинах, на відміну від спеціальних складів вимагання, законодавець не пов'язує ступінь суспільної небезпеки саме із способом вчинення цього злочину, а тому відносити ці злочини до спеціальних складів вимагання недоречно.

Отже, у цій статті ми спробуємо визначити предмет вимагання як у загальному складі, так і у спеціальних складах вимагання на підставі загальних теоретичних досліджень предмета злочину та застосування системно-правового принципу узгодженості галузей права. Встановлення та визначення ознак предметів вимагання надасть можливість сформулювати загальне поняття предмет вимагання.

У науці кримінального права питання про місце й значення предмета злочину, а також про його види традиційно є дискусійним. Разом з тим, згідно з домінуючою позицією, предмет злочину – це річ (фізичне утворення) матеріального світу, поводження з якою закон пов'язує з певною кваліфікацією і, отже, з відповідальністю [1, с. 33; 2, с. 47].

У ст. 189 КК «Вимагання» законодавець визначає предметом цього злочину чуже майно, право на майно, вчинення будь-яких дій майнового характеру.

Пленум Верховного Суду України в п. 2 Постанови № 12 від 25.12.1992 р. «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» роз'яснив, що предметом посягань проти приватної власності громадян є майно, належне громадянам: жилі будинки, квартири, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, насадження на земельній ділянці, засоби виробництва, вироблена продукція, транспортні засоби, грошові кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого і виробничого призначення [3, с. 413].

Розкриття змісту вказаних понять обов'язково потребує звернення до нормативних актів цивільного законодавства. Загальні положення з досліджуваного питання зосереджені у гл. 12 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) «Загальні положення про об'єкти цивільних прав». Стаття 177 ЦК «Види об'єктів цивільних прав» зазначає, що об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага [4].

Враховуючи положення гл. 13 ЦК «Речі. Майно», а також гл. 14 ЦК «Цінні папери» встановимо, що до матеріальних благ ЦК відносить:

- 1) речі (ст. 179 – 188 ЦК), у тому числі тварин (ст. 180 ЦК);
- 2) продукцію, плоди, доходи (ст. 189 ЦК);
- 3) майно (ст. 190 ЦК);
- 4) підприємство як єдиний майновий комплекс (ст. 191 ЦК);
- 5) гроші (грошові кошти) (ст. 192 ЦК);
- 6) валютні цінності (ст. 193 ЦК);
- 7) цінні папери (гл. 14 ЦК);

За ст. 179 ЦК, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. ЦК поділяє речі на рухомі та нерухомі (ст. 181). Особливим об'єктом цивільних прав є тварини, за ст. 180 ЦК тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом.

До продукції, плодів, доходів відноситься все те, що виробляється, добувається, одержується з речі або приноситься річчю

(ч. 1 ст. 189 ЦК). У ЦК вказано, що продукція, плоди, доходи належать власникові речі, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 2 ст. 189).

Отже, можливо стверджувати, що цивільне законодавство відносить речі, у тому числі тварин, до об'єктів цивільних прав. Продукція, плоди, доходи також можуть бути речами.

Згідно зі ст. 190 ЦК, майном як особливим об'єктом вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Тобто, категорія «майно» може бути представлена таким чином:

- 1) речі (сукупність речей);
- 2) майнові права;
- 3) майнові обов'язки (є нематеріальними категоріями благ).

Відповідно до ст. 192 ЦК «Гроші (грошові кошти)», законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня: іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом. А згідно зі ст. 193 ЦК «Валютні цінності», види майна, що вважаються валютними цінностями, та порядок вчинення правочинів з ними встановлюються законом [4].

Слід додати, що за ст. 194 ЦК цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що випливають з цього документа, іншим особам. До особи, яка набула право власності на цінний папір, переходять у сукупності усі права, які ним посвідчуються.

З урахуванням положень вказаних статей та глав 12–15 ЦК можливо стверджувати, що цивільне законодавство відкриває складну структуру майнових (матеріальних та нематеріальних) благ, яку можливо подати наступним чином:

майнові блага:

- 1) матеріальні блага: речі (нерухомі та рухомі, у тому числі гроші, цінні папери, тварини тощо), інші матеріальні блага;
- 2) нематеріальні блага: послуги, результати робіт й інтелектуальної та творчої діяльності, майнові права та обов'язки, інформація тощо.

Слід зазначити, що у кримінальному праві термін «майно» звичайно вживається у вузькому розумінні – як предмети матеріального світу, а майнові права позначаються поняттям «право на майно» і розглядаються як самостійні предмети злочинних посягань [5, с. 40]. Отже, спираючись на розглянуті цивільно-правові категорії, до майна як предмета злочинів проти власності слід відносити: речі, у тому числі гроші та тварин, (за виключенням

цінних паперів); до права на майно – цінні папери, у тому числі такі, що посвідчують право на нерухоме майно, майнові права та інші майнові блага. До дій майнового характеру (у кримінально-правовому значенні), на наш погляд, слід відносити виконання робіт, надання послуг майнового характеру тощо.

Проте, як було вже зазначено, в цивільному праві майном вважаються як речі, так і права чи обов'язки, а «дії майнового характеру» фактично охоплюються категорією «майнові нематеріальні блага» (послуги, результати робіт, тощо).

Отже, можна зробити висновок, що такі кримінально-правові поняття, як «майно», «право на майно», «дії майнового характеру», цивільне законодавство охоплює загальною категорією «майнові блага».

Предметом злочину, передбаченого ст. 262 КК, законодавець визначив вогнепальну зброю (крім гладкоствольної мисливської), бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, радіоактивні матеріали.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» дає визначення цих предметів [3, с. 483].

До того ж, згідно із вказаною Постановою, для вирішення питання щодо предмета цього злочину необхідно керуватися і Положенням про дозвільну систему (затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 з наступними змінами), Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів (затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 р. № 622; зі змінами, внесеними наказом від 13 квітня 1999 р. № 292), Правилами забезпечення збереження ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання (затвердженими наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 14 грудня 2000 р. № 241) та іншими нормативними актами [3, с. 483].

За ст.ст. 308, 312, 313 КК предметом злочинів є наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, прекурсори, обладнання призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику в справах про злочини у

сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», при розгляді справ про злочини, предметом яких є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, обладнання, призначене для виготовлення цих засобів, речовин, їх аналогів, або прекурсори (ст. ст. 305 – 320 КК), слід керуватися законами України від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» та № 62/95-ВР «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» із внесеними до них змінами, Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також Таблицями невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу [3, с. 489].

Відповідно до Закону від 15 лютого 1995 р. «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», наркотичні засоби – це включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. Психотропні речовини – це включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему або викликати порушення сприйняття, або емоцій, або мислення, або поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. Прекурсори – речовини та їх солі, що використовуються при виробництві, виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку. Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють [6].

Враховуючи положення «Переліку видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України», затвердженого Постановою Верховної Ради України № 2471-ХІІ від 17.06.1992 р. з наступними змінами та доповненнями (далі – Перелік), – вогнепальна зброя (крім мисливської і пневматичної зброї, а також спортивної зброї і боєприпасів до неї, що придбаваються громадськими об'єднаннями з дозволу органів внутрішніх справ), бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби,

психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори є речами, і на відміну від інших видів майна, обмежені у цивільному обігу [7].

Разом з тим, чинне кримінальне законодавство встановлює відповідальність за вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313 КК) та вимагання документів, штампів, печаток (ст. 357 КК) які не передбачені вказаним Переліком. Таким чином, відповідно до Переліку, цивільний обіг цих предметів формально не обмежений.

Предметом злочину, передбаченого ст. 357 КК, є офіційні документи, штампи, печатки. Згідно зі ст. 27 Закону України від 2 жовтня 1992 р. «Про інформацію», документ – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно -, відео -, фотоплівці або на іншому носіїві [8].

За чинним законодавством відбитки офіційних печаток і штампів посвідчують справжність фактів, які мають юридичне значення, та документів. Тобто, штампи і печатки – це спеціальні прилади (форми-кліше), які містять рельєфні дзеркальні відображення символів для отримання відбитків на різних поверхнях та є засобами створення документів.

Відповідно до ст. 38 Закону України «Про інформацію», інформація є об'єктом права власності громадян, організацій (юридичних осіб) і держави [8]. Як вже зазначалося, відповідно до ст. 177 ЦК, інформація належить до об'єктів цивільних прав, тобто відноситься до категорії «майнові нематеріальні блага».

При цьому слід додати, що до недавнього часу в чинному КК було передбачено відповідальність за вимагання комп'ютерної інформації (ст. 362), склад злочину якого був виключений із КК. Проте сам факт існування в КК такого складу свідчить про те, що предметом вимагання може бути інформація.

Таким чином, загальною ознакою предмета вимагання в злочинах, передбачених ст. 189 та ст. 357 КК, є майнові блага. У злочинах, передбачених ст.ст. 262, 308, 312 КК, предметами злочинів є речі, що є майном, яке на підставі чинного законодавства України обмежено у цивільному обігу.

Предметом злочину, передбаченого ст. 410 КК, є зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка чи інше військове майно. Відповідно до ст. 1 Закону України від 21 вересня 1999 р. «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», військове майно – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України. До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-

мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо [9].

Відповідно до ст. 3 цього Закону, особливістю правового статусу військового майна є те, що воно закріплюється за військовими частинами Збройних Сил України на праві оперативного управління та може використовуватись лише за його цільовим та функціональним призначенням [9].

Отже, можна стверджувати, що зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка чи інше військове майно як предмет злочину, передбаченого ст. 410 КК, також відносяться до майна з обмеженим цивільним обігом.

Відповідно до ст. 354 КК «Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації», предметом цього злочину є «в будь-якому вигляді матеріальні блага або вигоди майнового характеру у значному розмірі». Відповідно до розглянутих положень цивільного законодавства, зазначені у ст. 354 КК поняття «матеріальні блага або вигоди майнового характеру» цілком охоплюються категорією «майнові блага».

Те саме можливо сказати щодо предмета злочину, передбаченого ч.2 ст. 368 КК, – одержання хабара, поєднане з вимаганням. За змістом п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво», хабар – це майно, право на майно або вчинення дій майнового характеру [10].

Таким чином, на підставі викладеного ми підсумовуємо, що загальним предметом вимагання є майнові матеріальні та нематеріальні блага.

Список літератури: 1. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник для студентов юрид. вузов и фак. / М. И. Бажанов, Ю. В. Баулин, В. И. Борисов, и др.; Под ред. профессоров М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. 2-е изд., перераб. и доп. Х., 1999. 2. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Х., 1988. 3. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972 – 2004): Х., 2004. 4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВР України. 2003. № 40–44. Ст. 356. 5. Емельянов В.П. Защита права собственности уголовным законодательством. Х., 1996. 6. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: Закон України від 15 лютого 1995 р. № 60/95–ВР // ВВР України. 1995. № 10. Ст. 60. 7. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1992 року № 2471–ХІІ // ВВР України. 1992. № 35. Ст. 517. 8. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657–ХІІ // ВВР України. 1992. №48. Ст. 650. 9. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 р. № 1075–ХІV // ВВР України. 1999. №48. Ст. 407. 10. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року № 5 // Юридичний вісник. 2002. № 28 (368). 13–19 липня 2002 р.

Надійшла до редколегії 27.08.07